

BEPRÖVAD ERFARENHET **– VAD KRÄVS FÖR ATT EN PRÖVAD ERFARENHET** **SKA BLI BEPRÖVAD?**

Tomas Kroksmark
Professor emeritus

INLEDNING

I den här uppsatsen ska jag beskriva begreppet *beprövad erfarenhet* som lokalt och kontextualiserat. Det blir därmed den lokala skolans yrkesvardag som beskrivs som drivkraften och förutsättningen för beprövad erfarenhet. Lärarnas praktiska klokskap (fronesis), deras kreativitet, glädje, kraft och intellektuella mod att finna nya sätt att undervisa på, sker alltid i det lokala sammanhanget. För att kunna nå fram till en kontextualiserad beprövad erfarenhet krävs egen eller kollektiv reflektion.

Beprövad erfarenhet som lokalt utvecklad i ett levvt sammanhang, erbjuder en tydlig kontrast och ett alternativ till myndigheternas försök att finna deontologiserade definitioner eller tolkningar av beprövad erfarenhet. I dessa försök ligger en ambition att hitta slutna, allmängiltiga och generella definitioner som ska gälla över allt, för alla och alltid. Risken med deontologiserade myndighetsdefinitioner är att de uppfattas som normgivande juridiska begrepp. Sådana hindrar lärare från att våga ta de kreativa utvecklingsstegen i undervisningen av det skälet att generella normeringar skapar bedömningskulturer i praktiken – bland lärare i skolan. I exemplet beprövad erfarenhet kan sådan förstås som just rätt eller fel i yrkesutövningen.

VIKTIGA OCH AVGÖRANDE UTGÅNGSPUNKTER

I Skollagens Kap 1 § 5 sägs att ”Utbildningen ska vila på [...] beprövad erfarenhet” (SFS 2010:800). Det betyder att alla skolor som lyder under Skollagen¹ – som är en ramlag – ska undervisning och lärande utgå från en expertgrundad tolkning av vad som avses med *beprövad erfarenhet*. Ramlagar inbjuder därmed till att olika tolkningar etableras som antingen stöder eller motsäger varandra.

En ramlag innehåller grundläggande riktlinjer och uppställer generella mål för undervisning och lärande utan att reglera dessa i detalj. En ramlag ska ge utrymme för frihet och flexibilitet i tillämpningen, som ska anpassas efter skiftande omständigheter i det enskilda fallet. Mot den här bakgrunden blir det av stor betydelse att de verksamma vid våra myndigheter, i kommunerna och bland yrkesverksamma i skolan har en djupare förståelse av innebörden av ramlagens mest grundläggande begrepp – så att den kan tillämpas på ett stringent sätt. Med detta följer ett lokalt ansvar eftersom en ramlag inte kan vänta in prejudicerande domar inom rättsväsendet som på en generell nivå talar om vad som menas med vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet, hur begreppen ska användas och vad de förpliktigar till på olika nivåer. Snarare är det experter och sakkunniga som ska tolka och beskriva lagens betydelse och användning på ett sådant sätt att den får bästa tänkbara effekter. (Nationencyklopedin 2019; se också Kroksmark, 2019, s. 4).

Enligt citatet ska “En ramlag ge utrymme för frihet och flexibilitet i tillämpningen, som ska anpassas efter skiftande omständigheter i det enskilda fallet.” Vidare att “[...] den kan tillämpas på ett stringent sätt. Med detta följer ett lokalt ansvar eftersom en ramlag inte kan vänta in prejudicerande domar inom rättsväsendet [...]”

Däruöver “[...] är det experter och sakkunniga som ska tolka och beskriva lagens betydelse och användning på ett sådant sätt att den får bästa tänkbara effekter.” De bärande termerna i citaten blir:

---

¹ Skollagen omfattar: förskola, förskoleklass, grundskola, grundsärskola, specialskola, sameskola, gymnasieskola, gymnasiesärskola, kommunal vuxenutbildning, särskild utbildning för vuxna, utbildning i svenska för invandrare samt fritidshemmet.

- frihet och flexibilitet i tillämpningen
- anpassas efter skiftande omständigheter
- lokalt ansvar
- stringens
- experter och sakkunniga tolkar och beskriver lagens betydelse och användning
- bästa tänkbara effekter

Det är möjligt att tolka en ramlag så att den ska ge just vissa ramar för en verksamhet – men inom dessa ska det råda frihet och ansvar för experter att tolka och anpassa tillämpningen till lokala förutsättningar. När det gäller professionella i skolan är det mycket som talar för att en sådan öppen tolkning, överförd på begreppet *beprövad erfarenhet*, är den bästa – främst av det skälet att skillnaderna i utbildningssystemet är omfattande: skolor är olika med skillnader i arbetssätt och arbetsformer; lärarutbildningarna i Sverige är olika med teoretiska ofta helt skilda grundantaganden om hur lärare ska utbildas på bästa sätt; den kommunala styrningen av skolan är lokalt utformad; lärare undervisar och elever lär på olika sätt.

Den här möjligheten till tolkning och öppnande tillämpning av lagen är sällsynt i analyser och i debatten kring begreppet *beprövad erfarenhet*. Betydligt vanligare är normerande och föreskrivande bestämmelser av begreppet. Sådana försök till generaliserande och allmängiltiga definitioner framkallar en rad oklarheter (jfr Kroksmark, 2019) som snarare stänger begreppet än öppnar det för lokala möjligheter.²

---

² Jfr Läkartidningen: Svårt att definiera beprövad erfarenhet (Agneta Borgström, 2007-01-24 nummer 4). Torsten Mossberg anser att det aldrig går att ringa in exakt vad beprövad erfarenhet står för – ”det ligger utanför det exakta och vetenskapliga”. Anders Rane, professor i klinisk farmakologi vid Karolinska institutet, tycker att begreppet ibland är svårt att tolka. Han översätter det med empirisk kunskap. Anders Hernborg, distriktsläkare ifrågasätter begreppet. Han säger att det alltid kommer att finnas ett »gap« där det saknas strikt vetenskapligt underlag för mycket av det läkarna gör. (jfr Vetapedia, 2019).

ATT STÄNGA BEGREPPET BEPRÖVAD ERFARENHET

Inom skolan är det Skolverket som tagit som sin uppgift att försöka definiera, eller som de själva uttrycker det, *tolka* begreppet. Det gör myndigheten med utgångspunkt tagen i uppfattningen att den ska ange gränserna och eventuell målsättning då det gäller *beprövad erfarenhet*. Skolverket hanterar då ramlagen på så vis, att den är avsedd att fyllas ut med mer detaljerade bestämmningar och myndighetsföreskrifter. Tanken blir att myndigheten vill erbjuda landets alla skolor en gemensam definition (sic!) av vad som ska avses med begreppet *beprövad erfarenhet*. Erbjudandet innebär att förhållningssätt till lagen där de olika begreppen kan förstås som rätt eller fel – där det går att slå fast om det man prövat³ är beprövat⁴ eller inte.

För Skolverket kan en normerande tolkning av *beprövad erfarenhet* legitimeras i det att det hävdar att: ”Behovet av att förstå vad [...] beprövad erfarenhet innebär är stort inom skolan.” (Skolverket, 2019). Konstaterandet är korrekt av det skälet, att det förekommer flera olika definitioner, tolkningar och tillämpningar av vad som menas med beprövad erfarenhet och hur begreppet ska förstås och hanteras. Detta trots att det används i relativt få och avgränsade sammanhang; i Högskolelagen, Socialtjänstlagen, Miljöbalken och i Skollagen.

I en genomläsning av de kommentarer, arbeten och försök till bestämmningar av begreppet *beprövad erfarenhet* som finns i anslutningar till Högskolelagen, Socialtjänstlagen, Miljöbalken och Skollagen är det i hög grad en deontologisk⁵ ansatts som bildar utgångspunkten. Målet blir då att finna en enhetlig och generellt giltig bestämning/definition/tolkning av vad lagen menar med

---

³ Med ‘prövat’ menas i lexikalisk mening att: ‘utföra ett prov som är abstrakt eller något mer komplicerat’. Med ‘prov’ i sin tur avses att ‘prova något konkret’.

⁴ Med beprövad avses i lexikalisk mening ‘något som har prövats med framgång under tillräcklig tid.’

⁵ Deontologi avser normativa teorier där en handling eller regel ska bedömas utefter sitt inneboende värde.

beprövad erfarenhet. Denna ståndpunkt delas av Sahlin (2016) som samtidigt efterlyser en ökad tydlighet och en normerande bestämning av begreppet:

[...] beprövad erfarenhet är ett minst sagt viktigt begrepp. Via olika lagar och förordningar påverkar det våra myndigheter. Det påverkar oss som yrkesutövare och som medborgare. Samtidigt är det något oklart vad som avses. [...] Vems eller vilkas beprövade erfarenhet talar vi om och hur omfattande ska erfarenheten vara för att räknas som beprövad? (Sahlin, 2016).

De frågor som Sahlin (op. cit.) ställer försöker olika myndigheter som lyder under lagar som föreskriver beprövad erfarenhet besvara. I Högskoleverkets försök till definition blir detta tydligt:

Beprövad erfarenhet *är* (min kursivering) något mer än erfarenhet, också om den är lång. Den *är* (min kursivering) prövad. För detta fordras att den *ska* (min kursivering) vara dokumenterad, i varje fall på något sätt kommunicerad så att den kan delas med andra. Den *ska* (min kursivering) också i ett kollegialt sammanhang vara granskad utifrån kriterier som är relevanta för erfarenhetens verksamhetsinnehåll. Den bör också vara prövad utifrån etiska principer: all erfarenhet är inte av godartat och därmed efterföljansvärt slag. Med en sådan prövning kommer man nära det vetenskapliga arbetssättet även om innehållet kan vara ett annat än det vetenskapligt genererade. (Högskoleverket 2008).

Högskoleverket slår fast att beprövad erfarenhet är:

- något mer än erfarenhet
- lång
- dokumenterad
- prövad
- delas med andra
- kollegial
- granskad
- prövad utifrån etiska principer

Trots den deontologiserade ansatsen i Högskoleverkets beskrivning får den kritik av bland andra Persson & Persson (2016) för en rad oklarheter. De anför att:

De som skrivit om beprövad erfarenhet i högre utbildning fokuserar genomgående på att beprövad erfarenhet är något "mer än" erfarenhet. Men vad det ytterligare är har man tänkt ganska olika om. Två exempel: "Beprövad erfarenhet är något mer än erfarenhet, annars vore ordet beprövad överflödigt. Det första steget från erfarenhet till beprövad sådan är att den övergår från att vara den enskildes egen- dom till att delas av fler." (Franck, 2001, s. 25).⁶

Men också i kritiken av Höskoleverkets tolkning efterlyses klarare och tydligt normerande formuleringar.

I Miljöbalken talas det i ett specifikt fall om beprövad erfarenhet. Det sägs i 13 kapitlet 8 §:

Innesluten användning och avsiktlig utsättning av genetiskt modifierade organismer skall föregås av en utredning. Den skall kunna läggas till grund för en tillfredsställande bedömning av vilka hälso- och miljöskador som organismerna kan orsaka.

Utredningen skall vara gjord i enlighet med vetenskap och beprövad erfarenhet.

Miljöbalken ställer krav på att en utredning ska vila på beprövad erfarenhet och inte specifikt på det professionella handlande. Det skiljer Miljöbalken från andra lagar som kräver beprövad erfarenhet.

Skolverket å sin sida, som har ett hantera begreppet via Skollagen, som också utgör det i sammanhanget yngsta kravet jämfört med andra lagar, gör ett försök till en mera avgränsande bestämning som påminner om Höskoleverkets skrivning:

I Skolverkets tolkning av skollagen byggs den beprövade erfarenheten i verksamheten och av professionen och den är lika relevant som den akademiskt framtagna kunskapen. Om beprövad erfarenhet är delad, dokumenterad och utvärderad då kan den också bli överförbar och komma till nytta och användas i flera kontexter. För att benämna en erfarenhet beprövad menar Skolverket att den *måste vara* (min kursivering) prövad, dokumenterad och genererad

---

⁶ Citaten i citaten är angivna av Persson & Persson (2016) men återfinns i referenslistan i denna uppsats.

under en längre tidsperiod och av många. (Skolverket, 2019).

Skolverket har en generaliserande ambition i sin tolkning. Det sägs att “[...] den också bli överförbar och komma till nytta och användas i flera kontexter”. Vidare slår myndigheten fast att den måste vara:

- delad (av många)
- dokumenterad
- utvärderad
- prövad
- genererad under en längre tidsperiod

I de försök till definitioner och tolkningar av begreppet beprövad erfarenhet som är redovisade ovan, via Högskoleverket, Miljöbalken och Skolverket, föreligger en gemensam ambition och den är att ge begreppet en enhetlig och generell bestämning som kan användas av hela yrkesgrupper över allt och alltid. Sådana försök benämns som deontologiserade. De kan få allvarliga konsekvenser. Skälet är att lagens ursprungliga mening har förändrats till att ett särskilt begrepp kan komma att missförstås som juridiskt bindande och som enligt myndigheters självpåtagna tolkningsrätt bestäms och styrs av myndigheten (jfr Vetepedia, 2019). Myndighetstexter blir strax normerande i den lokala praktiken där lärares undervisning kan bedömas som rätt eller fel i förhållande till myndighetens definitioner eller bestämningar. När så sker blir myndighetens definitioner hämmande för den lokala utvecklingen.

ATT ÖPPNA BEGREPPET BEPRÖVAD ERFARENHET

I ett annat perspektiv än det deontologiserade ryms möjligheten att ge ramlagars innebörder kontextuella förutsättningar och utgångspunkter. Begrepp som beprövad erfarenhet aktiveras då av dem som lever begreppet – lärare i skolans vardagsarbete. Det innebär lokal användning av lagen som anpassas efter de förutsättningar som föreligger i olika kommuner och/eller skolor eller hos den enskilde läraren. Denna möjlighet erbjuder just en ramlag:

“En ramlag ska ge utrymme för frihet och flexibilitet i tillämpningen, som ska anpassas efter skiftande omständigheter i det enskilda fallet”. (op. cit.). Konsekvensen av en kontextuell och mera öppen tolkning av lagen, kan innebära att det som anses vara *beprövad erfarenhet* på ett ställe⁷ inte nödvändigtvis är det samma⁸ som på ett annat ställe.

I denna förståelse av begreppet diskuterar professor Jan Waldenström, som fick riksdagens uppdrag att utreda och formulera en praktisk användning av begreppen *Vetenskap och beprövad erfarenhet* i enlighet med Hälso- och sjukvårdslagen, som antogs av riksdagen 1982:

Det är den enskilde yrkesutövaren själv som avgör om handlandet i en given situation står i överensstämmelse med vetenskap och beprövad erfarenhet. (Hälso- och sjukvårdslagen, 1982:763)

Waldenström erbjuder en övergripande och allmänna betydelse av lagen. Formuleringen kan ses som en utmaning av en deontologisering av begreppet beprövad erfarenhet som de gör som önskar behålla makten att bestämma inte bara över vad vetenskap är utan även vems beprövad erfarenhet det är som ska gälla.

Socialstyrelsen uttrycker sig i linje med denna möjlighet då man konstaterar att:

[...] beprövad erfarenhet är svårare. Det står för en kollektiv ståndpunkt i bemärkelsen »det här brukar gå bra«, så begreppet är inte tydligt. (Hernborg, 2007).

Socialstyrelsens bestämning är ovanlig just genom det något lösare hålla konstaterandet att “det här brukar gå bra” bör kunna förstås i

---

⁷ Beprövad erfarenhet som deontologisk.

⁸ Beprövad erfarenhet som teleologisk hävdar betydelsen av att rangordna olika handlingsalternativ med avseende på utfall eller konsekvenser och att skolan bör välja det handlingsalternativ som är högst rangordnat i förhållande till målen.

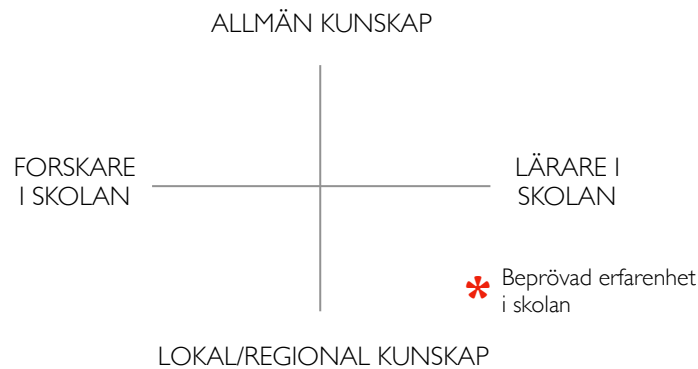
kontextuella termer även om formuleringen “kollektiv ståndpunkt” erbjuder/föreskriver en normerande förutsättning. Uttrycket “det här brukar gå bra” bör uppfattas så att det bland professionella inom socialtjänsten utförs handlingar som det inte finns någon vetenskaplig grund för men att man tycker sig veta att en viss handling brukar fungera med avsedd verkan i en viss lokal kontext. Hernborg (op. cit) öppnar för en kontextualisering av begreppet beprövad erfarenhet i allmänhet och i sammanhanget här särskilt i skolan och bland lärare.

BEPRÖVAD ERFARENHET I SKOLANS PRAKTIK – ETT FÖRSÖK TILL KONTEXTUALISERING AV ETT BEGREPP

Ovan har jag försökt visa skillnaden mellan att sluta/stänga begreppet beprövad erfarenhet inom ramen för generella definitioner och tillämpningar *och* att öppna det genom lokala anpassningar där begreppet ges en kontextualiserad grundförutsättning. I det följande ska jag diskutera möjligheterna och konsekvenserna av en *kontextualisering av begreppet beprövad erfarenhet*.

För att nå dit krävs några bestämmningar och avgränsningar. *Kontext* används här som en bestämning av det sammanhang eller den situation som en handlande professionell (t. ex. lärare) befinner sig i och som avgör meningen i den beprövade erfarenheten. Lärare använder den praktiska klokskap (fronesis) som krävs i varje tänkbar situation i skolan och ur denna följer något som kan benämnas beprövad erfarenhet.

Vidare kräver en kontextualisering av begreppet att vi skiljer mellan å ena sidan *forskare i skolan* och *lärare i skolan* och å den andra sidan *allmän kunskap* versus *lokal/regional kunskap*.

Beprövad erfarenhet i skolan placerar jag längst ut och nederst till höger i figuren. Det uppträder då som ett *kontextbundet praxisbegrepp*.

Forskare i skolan eller forskare som forskar å skolans vägnar (vid universiteten eller vid kommunala eller privata forskningscentra) måste strikt följa regler som strängt styr vetenskapligt arbete. Allt måste vara tydligt och så vidöppet att det går att kritisera på arbetets egna villkor. Kritisk granskning, systematik, dokumentation, öppenhet och offentlighet/publicering är några av forskningens viktigaste förutsättningar. Forskare arbetar inte med beprövad erfarenhet.

Lärare å sin sida har ett metodiskt fritt förhållningssätt till undervisning och lärande. Yrket ska präglas av en kombination mellan säker ämneskunskap och metodisk kreativitet, glädje, lust, praktiskt och intellektuellt nyskapande. Lärare måste i den egna undervisningspraktiken våga bryta nya mönster när kvaliteten i lärandet är otillräckligt, särskilt i situationer där den lokala (kontextuella) förutsättningarna förändras.

Forskare arbetar med allmän och generell kunskapsutveckling där målet är att forskningens resultat ska kunna användas också utanför den egna forskningen (kontexten). Kunskapen måste dekontextualiseras om den ska komma andra till nytta än dem som deltagit i eller är målen för forskningen. Forskning vars resultat inte når utanför den den egna studien äger ringa vetenskaplig kvalitet.

Lärare som utvecklar sin undervisning i yrket gör det i lokala sammanhang utan ambitioner och krav på att eventuella resultat ska föras vidare till andra lärare, i andra skolor, i andra länder. Beprövad erfarenhet måste reserveras för den lokala energin och modet, i den kreativa och skapande lärarkraften där risken att göra fel i myndighetens tolkning av Skolagens 1 kapitel 5 § helt måste uteslutas. Beprövad erfarenhet är ingen juridisk term och ska inte heller förvandlas till en sådan. Den lever i den lokala kontexten där lärare är och verkar, där den praktiska klokskapen i yrket vässas fram till att i vissa fall förtjäna bestämningen beprövad erfarenhet. För att nå dit bör den praktiska klokskapen förutsätta reflekterad erfarenhet, som kan vara privat eller i bästa fall kollektiv. Först i den reflekterade och levda⁹ erfarenheten kan vi tala om beprövad erfarenhet.

REFERENSER

- Högskoleverket (2008). Regleringsbrev för budgetåret 2008 avseende Högskoleverket. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Hälso- och sjukvårdslagen, 1982:763. Stockholm: Socialdepartementet.
- Kroksmark, T. (2019). Och beprövad erfarenhet i skolan – det här brukar gå bra. Stockholm: Kunskapsepidemin. <http://tomaskroksmark.se/wp-content/uploads/2019/02/Beprövad-erfarenhet-A.pdf> (Hämtad 2019-02-23)

---

⁹ Jag använder här den fenomenologiska termen 'levd erfarenhet' för att markera att den beprövade erfarenheten alltid kräver mänsklig närvaro. Levd erfarenhet beskrivs så att erfarenheten konstituerar betydelse genom människans vara-i-världen.

- Persson, A. & Persson, J. (2016). Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet i högre utbildning och skola. Rapport. Lunds universitet Institutionen för filosofi.
- Sahlin, N-E. (2016). Förord. I Vetenskap och beprövad erfarenhet Medicin. Rapport. Lunds universitet Institutionen för filosofi.
- Skolverket (2017). Vetenskaplig grund och beprövad erfarenhet. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/forskningsbaserat-arbetsatt/forskningsbaserat-arbetsatt-for-okad-kvalitet-i-skolan> (Hämtad 2019-02-07).
- Skolverket (2019). Beprövad erfarenhet. <https://www.skolverket.se/skolutveckling/forskning-och-utvarderingar/forskningsbaserat-arbetsatt/forskningsbaserat-arbetsatt-nagra-nyckelbegrepp> (Hämtad 2019-02-18).
- SFS 2010:800, Skollag. Stockholm: SFSR Regeringskansliet.
- Franck, E. (2001) Högskolan – utmanare och utmanad när samhället förändras. I: Ribban på rätt nivå: sju inlägg om högskolemässighet. Stockholm: Högskoleverket.